

PARTICULARITĂȚILE REPREZENTĂRILOR MORALE LA COPIII ȘI TINERII DIN GENERAȚIA ACTUALĂ

Vasile CARAZANU, doctor în psihologie, lector superior.
(Universitatea de Stat "Alec Russo" din Bălți)

Résumé

Dans l'article s'expose les résultats d'une étude comparative des représentations morales des enfants scolarisés âges de primaire, secondaire, étudiants à l'heure actuelle. Il souligne spécifiques jugements moraux chez les enfants, la façon interpréter les situations morales résultant de la somme de connaissances et le niveau education morale. Effectuer une classification des niveaux de représentations morales sujets expérimentaux en été confrontes à certains situations expérimentales morale.

Copiii și tinerii sunt în permanență influențați de persoanele din jurul lor, sunt înrâuriți de circumstanțele corecte ale vieții, ei sunt reflectanții obiceiurilor, tradițiilor morale, influențelor educative, experiențelor științifice și în activitatea lor practică psihologic se conduc de trebuințele, interesele și ideile lor personale și, totodată, de normele, tradițiile oamenilor în mijlocul cărora ei trăiesc.

Observările multiple și sistematice demonstrează, că copilul pornește în viață cu anumite reprezentări despre normele morale, care își au rădăcinile în mediul în care a trăit și activat. Dar, viața este în continuă schimbare, mișcare, deseori puțin dirijată, nereglamentară metodic și saturată de elemente haotice care duc la elaborarea la generația tânără a unei așa psihologii și mentalități ce în multe privințe se deosebește semnificativ și chiar radical de psihologia generațiilor precedente. Acest lucru este intens simțit la etapa actuală, când societatea traversează perioada de tranziție, zguduită fiind de evenimente sociale furtunoase, caracterizată prin multiple și grave curențe care ca un păianjen a împânzit și afectat toate aspectele vieții, inclusiv și aspectul conștiinței morale, reprezentările morale. De fapt, se elaborează o nouă poziție morală, desemnată în literatura psihologică ca una relativistă (în opinia psihologului elvețian J. Piaget 1896-1980), care admite compromisul, devieri de la norme și reguli în dependență de situația reală, de împrejurarea în care trăiește și activează omul, de relațiile dintre el și persoanele cu care interrelaționează.

Studiile psihologice demonstrează, de asemenea, că în dependență de relațiile existente între indivizi (de simpatie, prietenie) se observă și tendința de-a nu manifesta față de celălalt partener repulsia, divergențele între ei se minimalizează, are loc o apropiere, o compatibilitate și invers se întâmplă în situații opute.

În condițiile actuale complicate prin care trece societatea, când are loc prăbușirea valorilor, debusolizarea vieții se ridică o întrebare importantă și anume – care este situația în planul moralității generației tinere aflată sub influența perioadei de tranziție interminabile, când au fost zdruncinate din temelie valorile și tradițiile, procesul de educație și instruire, practice toate aspectele vieții? În asemenea situații rezistă și rămâne neclintită construcția morală a personalității sau devine și ea trunchiată, defectuoasă? În ce măsură normele și regulile care reprezintă de facto conținutul moralei s-au transformat în convingeri, s-au interiorizat și fixat cognitiv, dar și afectiv în structura psihicului copilului? Iată setul de întrebări, importante în viziunea noastră, formulate și puse ca obiective în față pentru a fi elucidate în studiul prezent.

Analizând problema moralității tinerei generații la ora actuală vom estima în ce măsură a fost afectată conștiința morală a copiilor și tinerilor, în ce măsură sa păstrat cunoașterea și respectarea normelor și regulilor morale în unele sau alte situații ale vieții, prezența sau absența înțelegerii corecte a noțiunilor morale de prietenie, omenie, colectivism etc.

Precizăm, că în literatura psihologică prin conștiința morală se înțelege faptul reflectării în conștiința individuală a principiilor moralității, adică a normelor de comportare care reglează relațiile oamenilor unul față de alții. Formarea conștiinței morale presupune pe de o parte asimilarea noțiunilor morale, pe de altă parte – transformarea lor în convingeri morale. În așa caz noțiunile morale se includ în sistemul de motive ale comportării, care și asigură tendința activă de implementare a lor în propria conduită a individului.

Convingerile morale în opinia noastră se plasează la intersecția dintre conștiință și conduită morală, ceea ce ne demonstrează că dacă convingerile morale sunt defectuoase atunci nu ne putem aștepta repede la un salt sau progres în trecerea la conduita morală. Dacă convingerile morale sunt corect formate ele constituie nucleul conștiinței morale a persoanei, deaceia absența lor sau caracterul lor defectuos nu ne permite să vorbim despre o conștiință morală adecvată, așteptată, aprobată social a personalității.

Pentru a răspunde la întrebările formulate drept obiective de investigație, noi am decis să utilizăm ca

materialele experimentale câteva situații morale care vor fi propuse pentru analiză și luare de atitudine la trei grupe de respondenți: elevi din clasele primare (20), liceeni (75), studenți (150). Situațiile morale au fost formulate și selectate în așa fel ca ele să fie nemijlocit legate de activitatea lor de învățământ și larg răspândite, cu regret, în mediul școlar autohton.

Primele două situații morale aveau un subiect comun, dar erau în așa fel întocmite încât în una din ele în dificultate nimereste unul din colegii respondentului, iar în cea de-a doua – chiar el însuși, adică respondentul propriu-zis și, respectiv, se urmărește cum va proceda în ambele cazuri, altfel spus situația rămâne aceeași după conținutul ei – se schimbă numai personajele. Reproducem aceste 2 situații morale pentru o mai clară confirmare a celor expuse anterior:

- a) Aveți lucrare de control la matematică (română, biologie, fizică...), colegul tău nu poate rezolva problema și te roagă să-i dai să copieze. Ce vei face tu? Cum vei proceda? De ce așa vei proceda?
- b) Altădată, tot e lucrare de control, de data aceasta tu nu poți rezolva problema și colegul tău îți propune să copiezi. Ce vei face tu? (vei accepta să copiezi sau nu?). De ce?

Celelalte 2 situații morale aveau următorul conținut:

- c) Tu și cu un coleg de clasă mergeți dimineața spre școală. Din vorbă în vorbă la un moment dat colegul îți spune, că nu s-a pregătit pentru astăzi de lecție la istorie, pentru că data trecută a răspuns și deja are notă. La lecția de istorie profesorul întreabă: "Cine nu s-a pregătit pentru astăzi de lecție?" Toți tac – semn că s-au pregătit pentru astăzi de lecție. Tace și colegul tău, care ti-a spus dimineața în drum spre școală că nu s-a pregătit pentru azi de lecție. Cum vei proceda tu? De ce?
- d) După lecții tu și un coleg din clasa ta ieșiți din școală și, din neatenție, colegul tău a stricat un geam. Numai tu ai văzut, deci numai tu ai fost martor. A doua zi, în discuția cu dirigintele clasei, nimeni nu recunoaște că a stricat geamul. Colegul tău tace. Cum vei proceda tu? De ce?

Copiii din clasele primare li s-au propus numai trei situații (a,b,d).

Elevilor din clasele mari și studenților li s-a înaintat, afară de situațiile de mai sus, încă o situație de așa natură:

- e) Câțiva colegi propun ca să plecați de la una din lecții (geografie, matematică). Ce vei face tu? De ce?

Așadar, situațiile propuse sunt luate din realitatea lor școlară, unii elevi, dacă nu toți, nu odată s-au lovit de asemenea situații.

Precizăm, că cu elevii mici situațiile morale se discutau pe viu, în mod individual cu fiecare, răspunsurile lor (afirmative sau negative) erau aprobate, încuviințate, susținute chiar dezbătute, experimentatorul încerca să-l influențeze, să-l încerce poate își schimbă părerea, adică verifică cât de ferm stă el pe poziția sa. Cu elevii din clasele mari situațiile morale s-au propus în formă de anchetă, singuri făceau cunoștință cu ele, răspundeau și comentau în scris acțiunile lor. La fel s-a promovat și cu studenții, cu deosebire numai că la sfârșit, după ce au răspuns la situațiile morale din anchetă, avea loc dezbaterile, expunerea opiniilor și argumentarea lor, accentul punându-se pe cunoașterea și respectarea normelor morale.

Considerăm, că aceste câteva situații morale, luate din ambianța școlară vor permite să identificăm linia de conduită a copiilor și tinerilor, cât de consecvenți sunt în principiile lor, cât de intransigenți. Cu alte cuvinte să cunoaștem situația, dacă nu cumva ea degradează și dacă e așa atunci să nu lăsăm sub tăcere problema.

Răspunsurile obținute, adică modul de a proceda ales de elevi în situațiile morale date și respectiv, argumentările, interpretările aduse poziției sale morale au fost pe cât de variate și captivante pe de o parte, pe atât de neadevurate normelor morale, pe de altă parte.

În acest tablou pestrîț întâlnim și variante morale, dar și variante de compromis și variante ce contrazic regulilor morale.

Analiza răspunsurilor oferite de elevi și studenți ne-a permis să distingem patru nivele de luare de atitudine și, totodată, patru tipuri de poziții. Desigur, că un moment important al studiului dat a fost și faptul ca să identificăm, care poziții din cele patru evidențiate ocupă un loc dominant, care este fața morală a copiilor și tinerilor de azi. Cele 4 tipuri de răspunsuri și, respectiv, caracteristica atitudinilor luate a fiecărui tip sunt următoarele, după cum urmează – de la inferior spre superior:

1. Răspunsuri care contrazic normelor și standardelor acceptate în societate, neadevurate acestor reguli morale, atitudine instabilă, devieri de la aceste reguli-etalon. Argumentările respondenților alăturati la această grupă sunt destul de stângace, eronate, ele vin în contradicție cu sensul adecvat cuprins în noțiunile morale de prietenie, prieten, colectiv. Să urmărim câteva răspunsuri, interpretări ale tinerilor din această grupă: situația „b” – „aș accepta să copiezi, deoarece nu vreau să primesc o notă negativă”, situația „d” – „nu aș spune că a stricat geamul, pentru că nu pot să trădez pe cineva”, „voi pleca și eu de la lecție, doar suntem o familie bazată pe prietenie și sinceritate, situația „c” – voi tăcea, nu voi spune că nu e pregătit de lecție, deoarece nu îmi voi da prietenul de gol, eu țin la el foarte mult”

☀☀☀ Astăzi, asistăm așadar, și constatăm o stare anormală, când tinerii în interpretările lor se conduc de motive înguste personale, demonstrând o înțelegere trunchiată și nebuloasă a regulilor morale, o neordonare interioară în argumentările lor.

2. În categoria a doua de răspunsuri au fost incluse acele în care o parte din ele coincid cu normele morale, dar e suficientă o mică influențare din exterior și respondenții imediat își schimbă poziția, oscilând ba într-o parte, ba în alta de la normele morale, deci acestora le este caracteristică o stabilitate insuficientă, o atitudine pasivă. Să prezentăm câteva răspunsuri care ilustrează opinia lor fluctuantă: „i-aș da să copieze, dar aș avertiza-o, că nu va fi așa mereu, cunoștințele – acesta e un lucru important și dacă va aștepta mereu să copieze – departe nu va ajunge”, „voi ajuta-o, cu condiția că la repaus să se apropie pentru ai explica problema”, situația „b” – „aș copia, dar la sfârșitul lecției aș cere explicație, nu aș dori să mi se micșoreze nota din cauza problemei, dar aș dori și să cunosc singură explicația: situația „d” – „nu-l voi denunța, fiindcă nu vreau să am probleme, dar dacă mă va afecta câtuși de puțin – îl voi denunța”; situația „e” – „depinde de situație – dacă sunt foarte obosită sau distrată uneori sunt de acord, alteori categoric contra”

Și în grupa a doua vedem că persistă un număr mare de răspunsuri inconciliabile cu normele morale, multora le este caracteristică o poziție morală incompatibilă cu standardele morale ceia ce denotă că pe parcursul vieții la ei sau format reprezentări morale defectuoase. Prezentăm unele argumente de referință ale lor: „voi tăcea, nu-l voi spune, de altfel sunt puse în pericol relațiile amicale”, „n-am să-l trădez, aceasta e un lucru nenormal pentru colegi”, „voi copia, nu vreau notă negativă”, „dacă pleacă toți de la lecție – plec și eu, nu sunt persoana care să mă distanțez de grup”.

3. La nivelul trei s-au clasat elevii și tinerii care, de regulă, dispun de opinie proprie, însă în unele situații morale din cele propuse ei sunt orientați și predispuși de a merge la compromis. Iată câteva opinii semnificative în acest sens: „nu voi da ascultare celor care au propus să plecăm de la lecție – eu sunt în stare de a lua singur decizia și nu de a cădea sub influența celor din jur”, „mai întâi am să mă gândesc care sunt consecințele ce pot urma și sigur, că dacă vor pleca toți voi pleca și eu, nu înainte însă de a le aduce la cunoștință că se poate termina rău plecarea noastră”.

4. Atitudine activ-stabilă față de normele morale

Elevilor și tinerilor de la acest nivel – cel mai înalt – le este caracteristic cunoașterea regulilor morale, ei conștientizează consecințele care pot urma în caz de încălcare a lor și, respectiv, importanța respectării normelor morale. Acești elevi dau dovadă de un comportament moral corect și intransigent. Prezentăm spre confirmare câteva de astfel de răspunsuri: La situația morală „a”: „n-ar fi bine ca să-i oferi caietul elevului, care nu a realizat lucrarea, deoarece prin acest gest nu schimbi nivelul lui de cunoștințe, „nu i-aș da să copieze, el trebuie singur să învețe, astfel pe viitor nu va conta pe nimeni și va învăța singur”, „nu-i voi da să copieze, deoarece voi primi muștrare de la profesoară”

La situația morală „b”: „am să refuz să copiez, căci dacă nu pot rezolva problema atunci reiese că-s prostuță, că nu m-a ajuns capul să învăț, dacă am să accept – am să mă simt încă mai prostuță”.

La situația morală „d”: „eu voi numi colegul, în caz de el nu dorește să-și recunoască vina, spunându-i, că în orice situație trebuie să-ți asumi vina, nu e bine a spune minciuni sau a fugi de la locul faptei”, „voi numi colegul, orice persoană trebuie să-și asume răspunderea pentru cele săvârșite”, „vom pleca împreună la direcția școlii și vom spune ce sa întâmplat, căci atunci când îți recunoști vina – jumătate de vină este ispășită”

La situația morală „e”: „eu voi merge la ore, nu trebuie să persiste spiritul de turmă”, „voi rămâne la ore, ora este importantă pentru mine, regulamentul nu prevede situația respectivă”, „voi merge la ore cu toate că colegii mă vor urî, mă vor insulta, viitorul mi-l făuresc eu singur, nu colegii mei”, „chiar dacă voi primi în acea zi o notă negativă – voi merge la ore, căci voi lua ceva nou de la această lecție”.

Judecățile morale evocate de liceeni și studenții din grupa dată vorbesc despre prezența la ei a unei poziții morale clare, consecvente, despre existența unei poziții proprii și nu se dau influențați de propunerile nechibzuite ale altora. Acești tineri fac parte din categoria celor care se conduc și preferă „regula”, după cum au și menționat ei însăși: „mai bine adevărul amar decât minciuna dulce”.

Atitudinea manifestată și motivația copiilor mai mici (elevii din clasele primare) a situațiilor morale a avut un specific al său aparte. Copiii de această vârstă sunt mai direcți, mai deschiși, în judecățile lor ei pornesc de la respectarea regulii, deci sunt mai realiști. Nici unul din cei intervievați nu a acceptat să copieze problema în cadrul lucrării de control, motivând aceasta prin faptul că „nu trebuie să copiezi, chiar dacă nota va fi mai joasă – dar să fie nota mea”, „nu aș copia, căci nu vreau să copiez, nu vreau să primesc notă bună în locul lui, chiar să primesc și nota doi”, „nu trebuie de copiat, mai bine mă gândesc singur, dacă o să copiez – am să primesc aceeași notă ca și colegul meu”, „nu o să copiez, trebuie să știu a rezolva probleme, regula interzice să copiezi”.

De asemenea nici unul din ei nu a fost de acord ca să-l ajute pe colegul său la lucrarea de control, motivând că „el trebuie să învețe”, „o să primești observație”, „vreau să-i lămuresc, dar mă tem de observație”, „nu, că e lucrare de control și nu se poate, trebuie singur să te gândești”. Observăm, din argumentele prezentate, că copiii din clasele primare pe prim plan pun regula, respectarea regulii morale. Rarori își permit ei încălcarea regulii: „o să-i amintesc cum se rezolvă”, „i-aș lămuri, dar nu-i dau să copieze” (ei admit acordarea explicației în timpul lucrării, ca și cum aceasta nu contravine regulii morale).

Cât privește situația morală „d” răspunsurile s-au împărțit în două: o parte de elevi au menționat că îl vor spune pe făptașul, care a stricat geamul pentru că „să nu dea vina pe alții, să nu sufere altul”, „nu e frumos să taci”, „nu e bine, trebuie să recunoști”. Altă parte de elevi au spus că îi vor lua apărarea, că nu-l vor spune profesoarei deoarece „să nu-mi zică pârătoare”, dar tot aceasta în procesul discuției cedează și își schimbă opinia, se „răzgândește”, după cum au spus ei, menționând deja că „il voi spune, el e vinovatul, adevărul trebuie să fie sus, dar minciuna – jos”, „aș pleca cu dânsul la profesoară și va spune adevărul, aș vorbi cu dânsul”. Un elev de tare ce vroia să-l salveze pe colegul său și deci să nu-l spună, a luat vina asupra sa „am să zic că eu am stricat geamul, o să-l plătim în doi, eu 70 da el 30 la sută” până la urmă și acesta a menționat, că „l-aș spune, Dumnezeu mă vede”. În cazul dat se simte influența disciplinei „Religia”, care se citește în școală.

Comparând răspunsurile și luările de atitudine a participanților din studiul dat referitor la prima și a doua situație morală (a,b) sa constatat un lucru paradoxal în plan psihologic – o parte considerabilă din cei care în prima situație morală „a” oferă colegului posibilitatea să copieze rezolvarea problemei, în situația „b” ei, personal deja refuză să copieze răspunsul de la colegul lor, invocând în acest scop o serie de motive, unele din ele fiind chiar destul de originale, ne ordinare. Spre exemplu: „nu voi copia, căci profesoara știe foarte bine cine și ce cunoaște, posedă”, „îi voi da să copieze ca să-l scot din încurcătură, dar eu nu voi copia, că dacă accept să copiez reiese că sunt prostuță”, „eu i-aș da să copieze ca colegul să nu primească o notă negativă, dar voi refuza propunerii colegului de a copia, fiindcă nu știu dacă el a rezolvat corect; mai bine spun profesorului după lecție că nu am înțeles problema, și dacă e liber – îl rog să-mi explice”, „îi voi ajuta colegului, dar eu nu voi accepta în nici un caz să copieze, deoarece prin aceasta eu devin slab în fața colegului, și mă voi simți inferior față de el”.

Observăm că sunt puse în mișcare mecanismele psihologice de apărare a nivelului său de competență, suficient pentru ași păstra o imagine pozitivă despre capacitățile sale și nu găsim nici un argument de tipul că regula morală nu presupune și nu admite copiatul ca un lucru „onorabil”. Argumentele aduse sunt incompatibile cu norma morală. Reprezentările morale încă nu sunt bine formate, consolidate, adesea ei oscilând în aprecierile lor morale.

Analiza răspunsurilor în parte a fiecărui respondent ne-a permis să remarcăm următoarea constatare, frecvent întâlnită: unul și același respondent în unele din situațiile morale propuse manifesta o atitudine neadevătată normelor morale, pe când în alte situații demonstra o poziție normală din punct de vedere al moralității. Așa, spre exemplu, în situația „a” respondentul menționează că „ar fi mai bine să nu-i dau să copieze, deoarece este lucrare de control unde fiecare trebuie să-și controleze puterile, cunoștințele sale”, iar în situația „d” spune „că nu va denunța colegul, deoarece el este prietenul meu, eu nu-mi trădez prietenii”.

Adevărul este ascuns, lăsat sub tăcere, ca și cum neobservat, neglijat, neluat în seamă, ceva necesităl, neimportant în viziunea lor.

Discuțiile aprinse, avute loc pe marginea situațiilor morale, au demonstrat prezența la unii respondenți a unui conflict interior între argumentele pe care ei le propulsau și alte voci, alte argumente din partea altor respondenți.

Aceste conflicte balansau între imperativele moralei sociale și anumite dorințe, tendințe, intenții, relații personale. Totodată, cu regret, la o parte foarte mare de respondenți nu se observa nici o adiere, nici o umbră de asemenea conflict – la ei este apriori format și consolidat un punct de vedere greșit din punct de vedere moral, pe care ei îl demonstrează și afișează frâne, considerând aceasta o „normă” morală, o regulă a convețuirii sociale. Aceste particularități ale reprezentărilor morale ale tinerilor investigați ne vorbesc despre modul cum au fost implantate în sistemul lor moral elementele moralei sociale, cum au conștientizat ei sensul și cerințele acestor norme ale societății, care reglează comportamentul oamenilor, despre necunoașterea aceluși conținut obiectiv pe care societatea l-a imprimat, fixat în elementele moralei sociale.

În concluzie putem spune că, condițiile actuale de existență, valul tranziției au influențat și continuă să influențeze negativ asupra formării moralității tinerii generații, se elatină pereții construcției morale a personalității, tot mai des ne confruntăm cu copii și tineri cu convingeri și reprezentări morale formate defectuos, în opiniile și interpretările lor se observă absența maturizării sociale. Trezește îngrijorare așa o stare de lucruri, când o parte considerabilă de elevi și tineri nu cunosc și nu respectă regulile și normele morale, nu posedă o morală matură și suficient de stabilă. Este o problemă care nu poate fi trecută sub tăcere, situația trebuie ținută sub control.